

DOI: 10.34015/2523-4552.2022.3.02
УДК 340.15

Сокальська О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент
e-mail: co2001@ukr.net
ORCID: 0000-0001-8737-0829

ІДЕЇ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ФРІДЕРІКА СКАРБКА ЩОДО РЕФОРМУВАННЯ В'ЯЗНИЦЬ У КОРОЛІВСТВІ ПОЛЬСЬКОМУ*

Проаналізовано пенітенціарні ідеї, погляди на мету покарання у виді позбавлення волі та діяльність по реформуванню карних закладів польського вченого та політичного діяча Фрідеріка Флоріана Скарбка, визначено концептуальні, управлінські та організаційні аспекти реалізації тюремних перетворень у Королівстві Польському Конгресовому, окреслено участь філантропа у формуванні міжнародного пенітенціарного дискурсу реформ.

Ключові слова: Ф. Скарбек; Королівство Польське; тюремна реформа; виправне покарання; в'язниця Павяк, система одиночного утримання.

Постановка проблеми. Домінування англо-американського наративу пенітенціарних перетворень на рубежі XVIII–XIX ст. призвело до ситуації, коли тюремні реформатори континентальної Європи опинилися на певному маргінесі досліджень цієї проблематики. І якщо маловідомими для широкого кола залишаються пруські, швейцарські й бельгійські діячі тюремної реформи початку XIX ст., перебуваючи в тіні Дж. Говарда, Дж. Бентама, колективних міфологізованих «квакерів» Пенсильванії, то що говорити про Центральну та Східну Європу. Більшість сучасних країн на цьому терені загалом були позбавлені державності й у питанні реформування тюрем залежали від метрополії. Однак, досвід

польських земель засвідчив, що, навіть в умовах часткової втрати суверенітету, загальносвітовий тренд реформування тюрем міг бути реалізований на практиці і необов'язково як частина загальноімперських реформ.

Постановка завдання. Проаналізувати пенітенціарні ідеї польського вченого та політичного діяча Фрідеріка Флоріана Скарбка (пол. Fryderyk Florian Skarbek) (1792–1866), його програму реформ системи місць позбавлення волі, управлінські та організаційні аспекти реалізації тюремних перетворень, зокрема, на прикладі фундації мережі одиночних арештних тюрем, у період, коли в Європі відбувалася рецепція американських пенітенціарних сис-

* Стаття підготовлена в рамках наукової стипендії за програмою «Perspektywa badawcza Ukraina» Німецького історичного інституту у Варшаві.

тем, визначити національні та універсальні риси в процесі реформування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У польській історико-правовій науці домінуючим є підхід, що саме Ф. Скарбкем започатковано тюремні перетворення в Королівстві Польському. З одного боку, це вірно, бо саме у період його діяльності розпочато побудову якісно нових в'язниць, визначено їх організаційні та режимні засади. І власне тому, ця проблематика досить добре висвітлена в польській історіографії, зокрема в роботах Я. Хейтлера [1], М. Сенковської [2; 3], Ю. Біди [4; 5], Є. Чолгошевського [6] та ін. Однак, ці дослідження зосереджені переважно на національному контексті реформ і не розглядають їх як частину процесу пенітенціарних перетворень, що відбувалися у більшості країн на схожих засадах, наслідуючи уже відомі карцеральні моделі й системи. З іншого боку, реформам Ф. Скарбка передували значний теоретичний бекграунд польської пенітенціарної думки, сформованої під впливом загальних тенденцій утвердження виправного покарання. І погляди, ідеї та практична реалізація реформи Ф. Скарбкем є частиною як загальносвітового руху щодо фундації пенітенціарних закладів, так і процесу формування національної доктрини тюремних перетворень.

Виклад основного матеріалу. Станом на середину 20-х років XIX ст. у Королівстві Польському Конгресовому сформувалося економічне підґрунтя для проведення тюремної реформи та політична воля. До того у Князівстві Варшавському та Королівстві Конгресовому уже було зроблено кілька проектів тюремних

перетворень (1807, 1811, 1818, 1819 рр.), які так і залишилися на папері. Ще раніше побачили світ праці теоретичного характеру, де основною метою покарання визначено виправлення злочинця в умовах позбавлення волі (авторства Ю. Вибіцького, Ю. Шимановського, Т. Чацького, Й. Вейсенгофа, Ю. Павліковського). Також було детально проаналізовано зарубіжний досвід (у роботах Ю. Нємцевича, К. Потоцького, Ю. Галлера, А. Кожуховського).

У квітні 1822 р. професор політекономії Варшавського університету Ф. Скарбек виступив на засіданні Товариства друзів науки з доповіддю *Про моральне виправлення засуджених у в'язницях* [7]. Вона містила історичний екскурс, статистичні дані іноземних тюрем, посилання на Дж. Говарда, Т. Бакстона, матеріали Французького тюремного товариства і власні ідеї автора. Ф. Скарбек наголошував на правах особистості, моральному вдосконаленні громадян як запоруці розвитку нації та держави. Кожен засуджений – потенційний ворог суспільства, зазначав він. Покарання мало б застерігати інших від вчинення злочинів і, таким чином, мінімізувати кількість таких «ворогів» [7, 3–5]. Суд виніс вирок і наклав покарання – цим він виконав свою місію. І якщо присуджена кара жодним чином не вплинула на злочинця, не змінила його помислів, не зупинила від повторного вчинення злочинів, то це не вина суду чи покарання, а органів, які його виконують, яким довірили утримання засудженого й управління в'язницею [7, 5–6].

Автор намагався звернути увагу на тюрму як дуже важливу інституцію в державно-правовому механізмі й довести, що «стара в'язниця»,

яка не виконує превентивної функції та не зменшує злочинність – немає сенсу. Саме на тюремну адміністрацію він покладав відповідальність за досягнення мети покарання.

Чим важливіша місія тюрми у концепції Ф. Скарбка, тим суворіші вимоги він пред'являв до персоналу в'язниць: їх кваліфікації, функцій, моральних якостей. Основними завданнями тюремної адміністрації має бути: найперше, дотримання правил гуманності й справедливості стосовно в'язнів, по-друге, опіка їх моральним виправленням. Тюремні службовці не лише мають отримувати високу платню, але й, з огляду на їх місію, заслуговують на повагу від суспільства [7, 8, 29].

Польський реформатор на початку XIX ст. підіймав проблеми, які й сьогодні залишаються актуальним, оскільки вони супроводжують модерну в'язницю весь час її існування. Злочинець – ворог суспільства, поміщений до в'язниці, що б не шкодити суспільству. Але він коли-небудь вийде з в'язниці – і що далі? Чи не буде він озлоблений? Чи не захоче він помститися за ті поневіряння, яких зазнав у в'язниці? Що має утримати його від вчинення повторних злочинів? Раніше це досягалось завдяки жорстокості покарань і, як результат, небажання зазнати їх знову. Колишню суворість покарань автор пропонував замінити моральним виправленням. Оскільки відмова від суворих покарань без ефективної їм заміни, лише б збільшила рівень злочинності [7, 13].

Відповідно до ідей автора покарання має дві основні мети: запобігання вчиненню злочинів (загальна та спеціальна превенція) та виправлення злочинців – «робити» з

них добродесних членів суспільства. Такий підхід утвердився у кримінально-правовій думці ще у кінці XVIII ст. як в європейських країнах, зокрема і в Польщі, так і в США в процесі реформування кримінальних законів. Хоча і кара як мета, а власне, суть покарання, не була відкинута.

Найбільше для цього підходило покарання у виді тюремного ув'язнення. Для злочинця воно страшне передусім втратою особистої свободи, а також суспільним осудом. Але після перебування там злочинець, на думку реформаторів, повернеться «оновленим» у суспільство. А мірилом ефективності виконання покарання буде кількість повторно вчинених злочинів особами, що відбули покарання [7, 5, 13].

Принципи належної організації відбування покарання Ф. Скарбка відповідали світовим пенітенціарним тенденціям: 1) розділення засуджених на категорії й окреме їх утримання; 2) трудова зайнятість і навчання ремесел; 3) моральне виправлення [7, 22]. Також ці ідеї мали своє підґрунтя у польській пенітенціарній думці, зокрема роботах Ю. Немцевича, проєктах тюремних перетворень Князівства Варшавського та Королівства Польського.

У Ф. Скарбка – праця не кара, а елемент виправлення. Подібне твердження ще раніше було висловлено у теоретичних роботах прусського тюремного реформатора Г. Б. Вагніца, у проєкті Паноптикона Дж. Бен-тама, такої ж позиції дотримувалися й автори плану реформування тюрем Королівства Польського 1819 р. Отже, праця – безумовна складова життя будь-якої людини, а у в'язниці вона ще й елемент виправного впливу і ресоціалізації,

можливість навчитися ремесел, а також засіб утримувати в'язницю за рахунок зароблених коштів (щодо останнього, то жодна виправна тюрма чи пенітенціарій не виправдав цих сподівань реформаторів: якщо в'язнична праця і приносила на якомусь етапі прибуток і це дозволяло утримувати в'язнів та плати персоналу, то він точно не був таким, щоб покрити витрати на будівництво в'язниці – О. С.).

Цілком звичною, писав Ф. Скарбек, є практика отримання прибутку від праці засуджених, які утримуються за рахунок податків. Як правило це публічні роботи. Але він виступав проти таких робіт з позицій безпеки й морального виправлення. Якщо законодавець примушує виконувати публічні роботи з метою принизити або зганьбити злочинця, то це лише шкодить процесу відбуття покарання [7, 20–21]. Країни-лідери пенітенціарних перетворень (Велика Британія, США) на початку XIX ст. переважно відмовилися від громадських робіт як таких, що через публічність ганьблять засуджених, а також досить важко забезпечити охорону і безпеку для громадян. Один із перших недоцільностей публічних громадських робіт обґрунтував Б. Раш у брошурі *Дослідження впливу публічних покарань на злочинців і суспільство* (1787). Вона набула значної популярності і в Європі. Уривки з неї опубліковані в *Journal aller Journale* 1788 р. А 1793 р. у Лейпцигу її перевидано німецькою, після чого у пруських інтелектуальних колах розпочалася широка дискусія з приводу відмови від публічних громадських робіт [8, 85], що і знайшло втілення в програмі реформи кримінальних кар і системи

місць несвободи. Прусьські починання мали вплив і на польські землі, зокрема ті, що перебували під владою країни після поділів Речі Посполитої. Норма про недопустимість використання арештованих на громадських роботах, оскільки це ганьбить честь осіб, яким ще не винесено покарання, була закріплена в проєкті *Устрою національних в'язниць Князівства Варшавського* 1811 р. Загалом, в європейському пенітенціарному дискурсі початку XIX ст. прогресивними, такими, що відповідають виправній меті покарання, вважалися внутрішні в'язничні роботи. Засуджені, як вбачав Ф. Скарбек, повинні працювати в тюремних майстернях [7, 20–21]. Праця не має бути чимось принизливим чи каральним, навпаки, вона має викликати зацікавленість у виправленні, приносити розраду й винагороду. Слід запровадити систему заохочень за хорошу працю та дисциплінарних покарань (одне з яких поміщення в одиночну камеру) за непокору, небажання працювати тощо [7, 22–23].

Третя складова покарання – моральне виправлення найбільш ефективно б досягалося в умовах усамітнення. Засудженому «слід було дати надію, вселити добро в його серце» [7, 27]. І до цього процесу необхідно долучити тюремних капеланів, служіння яких у в'язниці надзвичайно важливе. Ф. Скарбек не залишив без уваги строкатість віросповідання ув'язнених у польських тюрмах. Тому пропонував їх розділення і за цим критерієм [7, 27–28].

Як зазначав Ф. Скарбек реалізація цих трьох основних складових безперечно залежить від тюремної адміністрації. Вони повинні бути суворі, але справедливі, бути

добрим прикладом для засуджених. З іншого боку, занадто поблажливі умови утримання у в'язницях, коли б засуджений не хотів її полишати, – теж суперечили б засадам справедливості й інтересам суспільства, так само як і жорстоке поводження. Він наводив приклад, коли на початку зими в Польщі злочинці навмисно вчиняли крадіжки, щоб їх засудили до в'язниці й там вони могли б перезимувати. Тому, на переконання автора, злочинець повинен безустанно бажати кінця ув'язнення [7, 12]. І лише після зміни моральних підвалин у процесі виправлення зможе повернутися до доброчесного життя.

Своє дослідження, як зазначав Ф. Скарбек, він підготував, керуючись працями провідних тюремознавців, з метою допомогти краю реформувати тюрми й таким чином зменшити рівень злочинності [7, 31–32]. І через деякий час йому випала нагода реалізувати реформаторські ідеї на практиці.

Діяльність Ф. Скарбка у департаменті в'язниць і закладів доброчинних урядової комісії внутрішніх справ розпочалася наприкінці 20-х років XIX ст. на запрошення голови відомства Т. Мостовського [1, 2]. Як писав у спогадах Ф. Скарбек, у цьому було більше філантропії, ніж сухої бюрократії, ідея служіння знедоленим дещо компенсувала відмову від університетського життя і перехід на урядову службу [9, 212].

Зацікавлений у поїздці до Франції, Ф. Скарбек запропонував міністру, що здійснить подорож країнами Європи з метою вивчення досвіду формування пенітенціарних та доброчинних інституцій і за

результатами складе відповідний звіт. 1828 року Ф. Скарбек виїхав за кордон. На відрядження йому було виділено 3 тис. злотих, однак вони покрили лише половину видатків [9, 150].

По поверненню до Варшави Ф. Скарбек з ініціативи міністра провів інспекцію місцевої тюрми для підслідних Пороховня і в листопаді 1828 р. подав уряду відповідний рапорт. У ньому, крім статистичних даних смертності в'язнів, їх кількості у 1820–1828 рр., було визначено вимоги до устрою та діяльності слідчої тюрми, яким, очевидно, Пороховня не відповідала [3].

Звіт про поїздку Ф. Скарбка до європейських країн опубліковано 1830 р. у *Pamiętniku Umiejętności Moralnych i Literatury* [10; 11]. Він містив огляд прусських, данських, голландських і бельгійських притулків та робітних будинків, детальний опис тюремних новацій, устрою та засад функціонування французьких, баварських тюрем і найбільш сучасних на той час виправних закладів у Швейцарії. Ф. Скарбек зазначав, що вони організовані відповідно до принципів «нової пенітенціарної системи», орієнтованої на виправлення злочинців. Основними складовими діяльності виправної тюрми він називав: правильне розташування і внутрішній устрій (архітектуру, розміщення камер тощо) будівлі тюрми й особисті та професійні якості тюремних службовців. Остання складова, зазначав Ф. Скарбек, настільки важлива що без неї всі зусилля реформаторів будуть марними, вона і є основою пенітенціарної системи [11, 49]. Діяльність виправної тюрми буде

найбільш ефективною за умови, що у ній буде утримуватися не надто багато засуджених. Це давало б можливість персоналу та капелану спілкуватися з кожним, приділяти їм достатньо уваги [11, 50].

Найбільш детально Ф. Скарбек описав будівлю, устрій та засади діяльності слідчої тюрми в Мюнхені, яка була збудована за рік до його візиту. Цей заклад, де утримувалися лише обвинувачені та підсудні, пізніше став взірцем для проєкту устрою слідчої тюрми у Варшаві.

Ф. Скарбек зауважував, що у слідчій тюрмі Мюнхена всі ув'язнені утримуються в рівних умовах, будь-які передачі ззовні заборонені, обвинувачені в незначних злочинах утримуються у камерах по двоє, інші – в одиночних камерах. У будівлі тюрми виділені приміщення під кімнати для допитів й таким чином не потрібно додатково транспортувати підслідних, що з точки зору безпеки є очевидним плюсом. Важливо, що заклад розрахований лише на 80 осіб і підслідні не перебувають у тюрмі тривалий час (це й обумовлює специфіку її устрою та режиму). Після винесення вироку їх переводять до в'язниці, де вони відбувають покарання. Також Ф. Скарбек акцентував, що ув'язнених слідчої тюрми не перевозять вулицями міста в ланцюгах і це позбавляє їх зайвої ганьби, оскільки формально, поки вони не засуджені й вина їх не доведена, до них слід ставитися як до добросовісних громадян [11, 51–52].

У кінці звіту Ф. Скарбек висловлював надію, що в Королівстві Польському буде розроблено спеціальний законодавчий акт, який би регламентував процедуру виконання та відбування покарання у

виді позбавлення волі, й створено тюремний комітет, на кшталт тих, що діяли в європейських країнах. Це мав би бути колегіальний орган управління тюремними справами, першочерговими завданнями якого Ф. Скарбек визначив: покращення стану існуючих тюрем; розробка спеціального нормативного акту, який би регламентував устрій та режим утримання у в'язницях; підготовка проєкту побудови нових в'язниць [11, 59, 61–62].

Перші кроки, що їх визначив Ф. Скарбек на шляху тюремних перетворень, були такі: 1) будівництво нової слідчої тюрми у Варшаві; 2) реформування столичної в'язниці, що розташовувалася в колишньому монастирі францисканців: організація там школи для неповнолітніх злочинців, окреме розміщення засуджених, яким залишилось до кінця строку не більше 2-х років, для започаткування заходів морального впливу на них. Ця тюрма мала слугувати також експериментальним «майданчиком» для тюремних службовців: чи підходять вони для виконання завдань «нової» тюрми [11, 62–63].

З огляду на активну діяльність, яку високо цинив Т. Мостовський, Ф. Скарбка в травні 1829 р. призначено референдарем Ради стану Королівства Конгресового. На цій посаді він займався виключно проблемами служби тюрем і шпиталів, будучи уповноваженим міністра внутрішніх справ і безпосередньо контактуючи з директором служби. Тобто Ф. Скарбек, фактично, виконував функції подібні до тих, що покладалися в інших країнах на Генерального тюремного інспектора. На цих повноваженнях, усно ввірених

йому царем, акцентує увагу Скарбек у Спогадах [9, 159, 216].

За сприяння міністра Ф. Скарбку вдалося запровадити важливі зміни у в'язничній системі: встановити чіткі вимоги до гігієни у в'язницях і забезпечити їх виконання, поліпшити харчування та умови утримання в'язнів, припинити зловживання наглядачів у цих питаннях, організувати в тюрмах майстерні та ремісничі роботи, спочатку обмеживши, а потім скасувавши, звичай наймати в'язнів на громадські роботи в місті, заснувати в тюрмах школи для малолітніх правопорушників і, нарешті, встановити централізований контроль за пересуванням в'язничного населення [9, 160, 220–221]. Також, перебуваючи у Санкт-Петербурзі на запрошення Миколи I для огляду шпиталів, Ф. Скарбек розробив для імперської канцелярії проект, що передбачав упровадження посади Генерального інспектора тюрем, підпорядкованого і підзвітного виключно монарху [9, 165–166].

22 червня 1829 р. Ф. Скарбек представив уряду доповідну з обґрунтуванням необхідності побудови нової слідчої тюрми у Варшаві й проект будівлі, підготовлений архітектором Г. Марконі. На початку липня 1829 р. його було затверджено [12, 38]. Будівельні роботи тривали упродовж 1830–1836 рр. У липні 1835 р. у варшавській слідчій тюрмі Павяк (Pawiak) (така назва закріпилась за нею майже відразу) з'явилися перші підслідні та підсудні [12, 45]. Того ж року для варшавської слідчої тюрми було затверджено окрему тюремну інструкцію [13, 386–456].

Будівля тюрми була прямокутної форми: по центру основний корпус, до якого з обох боків видовжені

крила будівлі. У центральному корпусі розташовувався кримінальний суд (кабінети суддів, службові кімнати для адвокатів та прокурорів, 2 зали суду, судовий архів) та тюремна адміністрація (кабінети начальника тюрми та інших службовців, приміщення для реєстрації новопривбутих підслідних, архів), а також каплиці на першому і другому поверсі, шпиталь. У кожному крилі будівлі на цокольному та першому поверсі було 80 одиночних камер, розділених вузьким коридором, на другому поверсі – загальні камери на 14 або 10 осіб кожна, де утримувалися ті, хто очікував на вирок. У кінці корпусу на кожному поверсі – туалетні кімнати. У підвальному приміщенні у центральній частині знаходилися кухня, комора, умивальники для жінок та чоловіків, пральня, у бічних корпусах – службові приміщення наглядачів, 4 карцери та 20 одиночних камер. Також у підвалі було розміщено пічки центрального опалення, яке було нечуваним благом цивілізації на той час і почало практикуватися у цивільних будівлях лише 1821 р. [12, 37–41]. Через майже тридцять років, після Січневого повстання, «зручність» тюрми Павяк на собі, на жаль, змогли відчути і сини Ф. Скарбка [14, 39].

Паралельно зі зведенням нової слідчої тюрми розроблялася і нормативна база, яка регулювала діяльність тюрем. Було скасовано публічні громадські роботи (як виключення до них могли залучатися арештанти виправних будинків [13, 296]), натомість на території в'язниць організовано виробничі майстерні, де засуджені працювали під наглядом [4, 117]. Імператорський указ від 29 липня 1832 р. припи-

сував, задля запобігання ледарства в'язнів, бажаючи організувати заняття, що були б більш корисними і сприяли б моральному виправленню, у всіх карних та виправних закладах Королівства Польського мають бути влаштовані, на скільки це дозволить територія, фабрики і майстерні. Перевагу слід надавати виробництву товарів для потреб благодійних товариств і місць ув'язнення, так щоб не створювати конкуренцію для мануфактур та фабрик вільних виробників і не завдавати збитків підприємцям [13, 294–296].

Відповідно до інструкції від 16 травня 1833 р. засуджених було розділено на 5 категорій: 1) підсудні і підслідні; 2) засуджені до арешту публічного; 3) засуджені за майнові злочини; 4) засуджені до виправних кар або тяжкого ув'язнення на строк не більше 10 років; 5) засуджені до утримання у фортеці або до тяжкого ув'язнення строком більше 10 років або 5 років, у разі повторного вчинення злочину. Перша категорія повинна була обов'язково утримуватися окремо від засуджених (для цього і планувалося звести мережу слідчих тюрем), за бажанням вони могли працювати. Засуджені четвертої та п'ятої категорій зобов'язані були працювати у в'язничних майстернях. На практиці умови утримання в старих тюрмах не давали можливості так чітко розділяти засуджених [15, 346].

З ініціативи Ф. Скарбка 1836 р. у Серадзі відкрито нову карну тюрму на 200 камер за системою одиночного утримання вночі й спільних робіт удень у майстернях (за зразком бернської системи) [1, 6]. Це була третя така тюрма в Європі (перші дві функціонували в Лозанні та Женеві). Але

на практиці системи тиші у Серадзі не дотримувалися. Ф. Скарбек пояснював відхід від модельного тюремного режиму, тим, що у цій в'язниці утримувалися запеклі злочинці (непоправні), яких належало лише ізолювати, а не виправляти [15, 347]. Слідчі тюрми за системою одиночного утримання було зведено 1844 р. у Седльце (на 117 камер), 1846 р. у Каліші (на 102 камери) та Плоцку (на 113 камер).

Але впровадити елементи нових пенітенціарних систем у практику всіх тюрем, не лише зразкових, було досить важко. Так, на початку 40-х років засуджені нерідко скаржилися на погане ставлення наглядачів і відмову судових урядників під час ревізії тюрем приймати скарги щодо таких випадків. 1842 року видано розпорядження, щоб наглядачі тюрем поводити себе з засудженими поблажливо і забезпечували всім, що передбачено інструкцією, а чиновники, щоб розглядали скарги засуджених і давали їм законний хід [17, 156–158].

З іншого боку, для адміністрації в'язниць було проблематично підтримувати дисципліну серед засуджених. Основними дисциплінарними стягненнями було поміщення в карцер «на хліб і воду» упродовж 48 годин, у виключних випадках – накладання важких кайданок. Як свідчать джерела, це не зупиняло зухвалих засуджених. Більш суворі стягнення можна було застосовувати лише за погодженням з судовими інстанціями чи представниками урядової комісії. Тюремна адміністрація зверталася до центрального уряду з листами про неможливість поєднувати гуманний режим утримання і чітку тюремну дисципліну [18, 146].

Нові слідчі тюрми за своїм архітектурно-просторовим рішенням, режимом відбування покарання та організацією господарсько-побутових умов не поступалися найновішим європейським пенітенціарним закладам, а, можливо, й випереджали їх. Це закріпило за її фундатором Ф. Скарбеком цілком заслужене звання прогресивного тюремного реформатора та зробило його широко відомим у європейських пенітенціарних колах.

1841 року Ф. Скарбек публікує нарис *Про в'язниці та їхній стан у нашому краї*. Уже на його початку помітна зміна риторики автора, порівняно з роботами 20–30-х років: зосередження лише на виправленні злочинця під час ув'язнення на практиці неефективне, покарання має бути стримуючим фактором. Усіх правопорушників він ділить на дві категорії: тих, хто вчинив злочин випадково, під силою обставин став на злочинний шлях, і тих, хто є запеклим злочинцем. І для перших, і для других – в'язниця повинна бути суворою карою. Але, якщо для перших вона є засобом виправлення і запобігання вчиненню наступних злочинів (зокрема і через суворість покарання), то для других – безжальною відплатою за зло. Автор задається питанням, як на практиці реалізувати цю суворість, як викликати страх перед покаранням, як викликати страх перед покаранням, якщо закони і принципи людяності засуджують муки, яким колись піддавалися в'язні? Вихід він вбачав у заміні, на яких ґрунтувалась стара тюрма, муками душевними, що приведуть до переродження. Якщо устрій тюрми і режим утримання у ній дозволять досягнути цієї мети, то такий

заклад, незважаючи на комфортні умови перебування, буде достатньо суворою карою і засторогою на все життя.

Реформатор, ознайомившись з в'язничною справою на практиці, уже не так безумовно дивиться на цілі покарання. Мета в'язниці, пише Ф. Скарбек, якщо не виправити злочинця, то принаймні не зробити його гіршим. Ніде немає більшого лицемірства й удаваного каяття, ніж у в'язницях, констатує він. Далі Ф. Скарбек порівнює пенсильванську та обернську системи як найбільш сучасні на той час підходи до організації відбування покарання у виді позбавлення волі, які, на його думку, відповідають вищезазначеним засадам щодо реалізації покарання та його оновлених меті.

Окремо автор висвітлює питання досудового ув'язнення, для якого найбільш доцільним вважає систему одиночного утримання, щоб унеможливити контакти потенційно невинуватих осіб (оскільки щодо них не винесено вирок) із запеклими злочинцями. Далі Ф. Скарбек в загальних рисах окреслив стан в'язниць Королівства Польського до реформи і заходи, які були реалізовані в процесі змін, навів європейський досвід організації слідчих та карних в'язниць, а також тюремну статистику [19, 4–15, 598–613].

1842 року Ф. Скарбек видав французькою мовою працю з теоретичних питань пенітенціарії, у якій він оцінював переваги та недоліки тієї чи іншої пенітенціарної системи [21], ґрунтуючись на практичному досвіді впровадження тюремної реформи у Королівстві Польському. Ця праця в основних постулатах повторювала першу частину нариса *Про*

в'язниці та їхній стан у нашому краї 1841 р.

У роботах 1841–1842 рр., з огляду на зміну поглядів під впливом практичного досвіду і нових тенденцій в пенітенціарній науці, Ф. Скарбек розглядав в'язницю з різних аспектів: 1) як кару (де засуджений зазнає певних страждань і обмежень); 2) як місце ізоляції особи, щоб вона не могла вчиняти якийсь час злочини; 3) як місце виправлення злочинця. Найбільш доцільною Ф. Скарбек вважав систему одиночної ізоляції у поєднанні з працею та моральним впливом на душу засудженого задля виправлення і утримання в майбутньому від протиправної діяльності. До таких висновків, на думку М. Сенковської, Ф. Скарбек дійшов після невдалої апробації системи Оберн у в'язниці в Серадзі [2, 50–51]

У 40–60-і роки XIX ст. дискусії про вади й переваги обернської та пенсильванської систем переносяться в Європу і розгоряються з новою силою. Власне, з метою аналізу доцільності застосування тої чи іншої системи на європейському ґрунті і скликаються перші пенітенціарні конгреси [20, 228–229]. У європейських пенітенціарних колах теоретиків та практиків Ф. Скарбек належав до «партії» послідовних прихильників філадельфійської системи, як і Г. де Бомон, А. де Токвіль, Л. Моро-Крістоф (Франція), Г. Юліус (Пруссія), Е. Дюпетье (Бельгія) та ін.

Ще під час службової подорожі з метою огляду в'язниць та благодійних закладів 1828 р. Ф. Скарбек заприятелював з відомими французькими, пруськими та нідерландськими тюремними реформаторами, зокрема з Г. Юліусом – одним із найвпливовіших європейських пені-

тенціаристів, з яким довгі роки підтримував дружні стосунки. Через англійського консула в Варшаві Ф. Скарбек надіслав плани новозведених польських в'язниць, зокрема арештного будинку Павяк, королівським інспекторам англійських тюрем і, відповідно, пізніше отримував від них щорічні парламентські звіти про діяльність карних закладів Британії. Таким чином, як писав Ф. Скарбек, він став частиною європейської спільноти пенітенціаристів, де всі знали один одного особисто, листувалися, обмінювалися інформацією та ідеями [9, 212–213].

1846 року Ф. Скарбек взяв участь у роботі першого міжнародного пенітенціарного конгресу у Франкфурті-на-Майні. Після відкриття заходу було презентовано доповіді про стан тюрем і тюремні реформи у країнах Європи: Пруссії, Австрії, Бадені, Польщі, Данії, Норвегії, Швеції, Бельгії, Нідерландах, Британії та Франції. Відповідно, Ф. Скарбек виступив з доповіддю про хід тюремних перетворень у Королівстві Польському, окреслив систему покарань за Кримінальним кодексом 1818 р., стан в'язниць, визначив заходи, що були проведені на початку реформи: скасовано публічні громадські роботи, організовано майстерні у в'язницях, встановлено систему оплати праці засуджених і виплату зароблених коштів перед звільненням, посилено вимоги до персоналу в'язниць, щоб запобігти зловживання владою.

Ф. Скарбек зазначив, що уряд має намір провести системну реформу всіх місць позбавлення волі, але розпочато з арештних будинків. Далі йшов опис варшавської слідчої тюрми, було представлено удосконале-

ний план нових арештних будинків, зокрема в Калішу. Після завершення будівництва останніх, уряд перейде до перебудови власне місць відбування покарання, зазначив Ф. Скарбек. Як приклад поступу в цьому питанні він наводив досвід в'язниці у Сердзі, організованої за обернською системою.

Будучи прихильником суворого одиночного ув'язнення, принаймні щодо підслідних та підсудних, Ф. Скарбек у доповіді наводив докази її ефективності: ізоляція ув'язнених дозволила уникнути масових захворювань у період епідемії тифу, одиночне ув'язнення для невинуватих унеможливило широкий публічний розголос факту їх арешту, для тих, хто вчинив злочин вперше одиночне утриманням було б достатньо суворим покаранням і застерігало б від вчинення злочинів у майбутньому. Також Ф. Скарбек висловив власну позицію щодо можливої загрози суворого одиночного ув'язнення для психіки людини (це один із основних аргументів противників філадельфійської системи – О. С.), зазначивши, що за 10 років роботи у варшавській слідчій в'язниці зафіксовано лише два випадки божевілля: один відразу після арешту особи, інший – через те, що арештованого занадто рано (!) звільнили з карцеру, але пізніше його вилікували. Ф. Скарбек у кінці доповіді навів кількість осіб, позбавлених волі у Королівстві Конгресовому – 9 тис. (за загальної кількості населення 4 млн 400 тис.), майже дві третини з них були підслідні; усього функціонувало 22 в'язниці, 4 вико-

ристовувалися виключно для утримання підслідних і підсудних, 5 – лише для засуджених, у 13 карних закладах утримувалися обидві категорії, по можливості, ізольовані у різних корпусах [22, 24–26].

Загалом на конгресі у Франкфурті-на-Майні Ф. Скарбек брав активну участь у дискусіях, ділився досвідом Королівства Польського. Послідовно відстоюючи систему одиночного ув'язнення, він все ж допускав поєднання елементів режиму пенсильванської та обернської систем щодо різних категорій ув'язнених та карних закладів [22, 103].

Перший пенітенціарний конгрес упевнив Ф. Скарбка в успішності його діяльності й додав авторитету на міжнародній арені, як самому реформатору, так і Королівству Польському як краю, де реалізовано прогресивні реформи. Представник Британії В. Рассел висловив свою вдячність членам конгресу з приводу варшавської в'язниці, зазначивши, що наданий Ф. Скарбком план варшавської в'язниці також вплинув на рішення про будівництво в'язниці Пентонвіль і повідомлення Ф. Скарбка про реформу в'язниць у Королівстві Польському заслуговує на схвальну оцінку [16, 259].

На наступний конгрес у Брюсселі була запланована спеціальна доповідь Ф. Скарбка про взаємозв'язок реформи кримінального законодавства і тюремних перетворень, зокрема чи може система одиночного ув'язнення бути запроваджена за чинного кримінального закону. Доповідь була підготовлена і надіслана до Брюсселя¹, але особисто

¹ Видана в Бельгії 1848 р. окремою брошурою під титулом *Idées générales sur la législation pénale dans ses rapports avec le système pénitentiaire*.

Ф. Скарбек не брав участь у роботі конгресу 1847 р. Ідеї, висловлені у ній, є логічним продовженням робіт 1841–1842 рр. Ф. Скарбек акцентує на нових підходах (механізмах) виправлення. Кримінальний закон дуже інертний, він не встигає за змінами й гальмує розвиток пенітенціарної системи, крім того, закон не враховує особистість злочинця, він орієнтований на призначення покарання з огляду на ступінь вини, хоча однією з цілей покарання і визначено виправлення. Тоді як пенітенціарна система орієнтована саме на формування системи засобів і певного механізму виправлення. Саме з урахуванням «міри моральної зіпсутості» і «виправного потенціалу» Ф. Скарбек пропонував розділяти засуджених і призначати їм покарання. Суд, виносячи вирок, повинен оцінити моральні якості злочинця і, відповідно до цього, призначити строк ув'язнення упродовж якого злочинець виправиться (або ж його вдасться виправити). Строк цей мав буди відносно визначений («від – до»), а вже дату звільнення з в'язниці визначала би тюремна адміністрація з огляду на прогрес у виправленні засудженого.

Тривалість одиночного ув'язнення, як обов'язкової умови морального переродження, повинна була варіюватися для різних осіб. Для того, щоб оцінити який строк буде найдоречнішим, необхідно якнайкраще знати правопорушника, його характер, здібності, минуле життя і т.і. Ф. Скарбек запропонував розділити правопорушників на категорії відповідно до ступеня їх зіпсутості й визначити для кожної категорії максимальну та мінімальну тривалість такого ув'язнення. Відповідно відбу-

валася б і градація виправного покарання: першого ступеня для поправних злочинців, другого для рецидивістів щодо яких є надія на виправлення, але упродовж тривалішого строку та за суворішого режиму. Особи, які виправилися і відбули покарання, повинні були вважати повністю реабілітованими перед суспільством [2, 53–55].

Як свідчать матеріали другого пенітенціарного конгресу Польща на ньому була представлена аж чотирма делегатами, ще двоє були запрошені, але не змогли з різних причин долучитися (один з них Ф. Скарбек). Серед учасників конгресу три прізвища з вказівкою їх приналежності до Польщі (Pologne або Varsovie): Comte de Gurowski, De Kryssinski (ancien secrétaire d'Etat de Pologne), Prince Lubomirski. Щодо четвертого учасника, то організатори могли мати на увазі Л. Воловського – польського юриста та економіста, який після Листопадового повстання емігрував до Франції (в списку учасників конгресу він афілійований як професор права Вищої школи мистецтв і промисловості у Парижі) [23, 9–12].

Останній не лише критикував необдуманий підхід до широкого застосування суворого одиночного ув'язнення, але й дав гідну відповідь представнику Російської імперії. Коли М. де Зеє (M. de Zehe) із захопленням говорив про скасування в імперії биття батоном як виду покарання (чим викликав голосні оплески залу), Л. Воловський зауважив, що ще залишилась пліть [23, 38–40]. У пізнішій дискусії, яку ініціював М. де Зеє, Л. Воловський зазначив, що під час доповіді про «гуманізацію» системи покарань в Російській імперії дозволив собі заувагу, але утри-

мався від коментарів, щоб не політизувати засідання конгресу, однак тепер має додати пояснення, щоб Європа зрозуміла про який реальний «прогрес» щодо системи покарань йдеться: *на щастя в європейських країнах не знають, що таке покарання бато́гом і пліттю, заміна бато́га, що здирав шкіру за першого удару, а за другого спричиняв криваву рану, пліттю звичайно прогрес, але не той результат реформ, якого слід прагнути*. Щодо тези представника Російської імперії, що покарання перестали бути репресивними, оскільки засуджених стали просто відправляти до Сибіру, Л. Воловський зауважив, що, імовірно, цей факт досить просто пояснити: *Сибір став тепер заселеним краєм, і заселений він людьми з благородними серцями, які й були заслані туди* [23, 151]. Після цього аплодисменти пролунали уже для Л. Воловського. З протоколів засідань конгресу бачимо, що репресивна політика царського уряду, зокрема і щодо поляків, не могла відкрито критикуватися всередині країни, і майданчиком для цього стали міжнародні об'єднання.

Аналізуючи матеріали перших конгресів тюремних діячів, доходимо до висновку, що реформи проведені в Королівстві Польському були на рівні з іншими країнами – лідерами пенітенціарного руху. Не беремо до уваги Російську імперію, де суттєвою реформою було скасування бато́га, у той час, коли у світі зводили новаторські пенітенціарії, але навіть порівняно, наприклад з Данією 40–50-х років, Ф. Скарбек представив конкретні результати системних реформ. Тоді ж як доповідь представника Данії професора Х. Н. Да-

вида містила лише програму майбутніх перетворень [22, 27–28].

Досить рано розпочавши запровадження елементів пенсильванської та обернської систем, Королівство Польське, відповідно, раніше ніж інші стикнулося і з проблемами у діяльності арештних будинків та тюрем, організованих на цих засадах: переповненість, захворювання, проблеми з підтримкою дисципліни тощо. Невдачі в реалізації програми реформ активізували опонентів Ф. Скарбка. Так, теоретик в'язництва М. Накваскі, який після Листопадового повстання виїхав до Швейцарії, намагався довести хибність реформи місць ув'язнення за системами одиночного утримання. М. Накваскі критикував європейських тюремознавців за відсутність широкої дискусії, безальтернативну зосередженість лише на двох в'язничних системах: пенсильванській та обернській. Обидві вони, на його думку, були невдалими. Краще було б розглянути можливість запровадження іншої системи, позбавленої вад перших двох, зокрема рільничих (землеробських) колоній для засуджених [16, 252].

Загалом М. Накваскі, визнаючи вагомий вклад Ф. Скарбка у реформу в'язниць Королівства Польського, вважав, що той подав на конгресі ідеалістичну картину нових в'язниць, не вказавши на проблеми, з якими стикнувся, зокрема, варшавський арештний дім під час епідемії тифу та ін. Однак у Польщі у Ф. Скарбка не було опонентів і він послідовно реалізовував запропоновані ним засади організації в'язничної системи та опікувався нею аж до 1858 р., у тому числі на посаді ди-

ректора Комісії юстиції (1854–1858 рр.).

З політичних причин після Листопадового повстання 1830–1831 рр. у Королівстві Конгресовому на адміністративному та правовому рівні було узято курс на уніфікацію з імперським устроєм і законодавством. Таким чином, тюремні реформи прозахідного зразка у Королівстві Польському були доволі короткочасними. 1847 року Кримінальний Кодекс 1818 р. скасовано і замінено Кодексом головних і виправних покарань, що фактично повторював (з незначними відмінностями) загальноімперське Кримінального уложення 1845 р. [24, 102]. Основною метою покарань у ньому було залякування, відповідно до чого, основними видами покарань: тілесні кари, заслання та каторга. І хоча Кримінальний кодекс 1818 р. більш широко передбачав смертну кару, але основним видом покарання все ж у ньому було позбавлення волі, що і дозволило за достатньо нетривалий час, орієнтуючись на західний досвід, створити систему пенітенціарних закладів. Кодекс же 1848 р. унеможливив розбудову й удосконалення системи виправних закладів на засадах західної пенітенціарної традиції [24, 102].

У 50-х роках XIX ст. у Королівстві Польському діяло 20 в'язниць, що відповідно до тюремної інструкції 1859 р., були розділені на три класи: до I класу належав головний будинок кари у Варшаві; до II класу – слідча тюрма Павяк, будинки кари в Серадзі, в'язниці у Любліні, Плоцку, Кальварії, Келце, Ломжі і Сандомирі; до III класу – в'язниці у Каліші, Пьотрокові, Бресті, Ленчиці, Янові, Селдцах, Радомі, Бялі, Хенцині й Пултуску [25, 118].

Загальне керівництво місцями ув'язнення здійснювала й надалі урядова комісія внутрішніх і духовних справ, у складі якої діяло два відповідні відділи. Контроль і нагляд на місцях покладався на представників місцевої адміністрації та суду [17, 160–162]. З 1861 р. введено посаду Головного тюремного інспектора у складі Урядової комісії внутрішніх справ. Інструкція від 23 лютого 1861 р. детально регламентувала його діяльність. Він повинен був не рідше ніж раз на рік проводити ревізію кожної тюрми Королівства Польського. Комплексна інспекція передбачала перевірку якості виконання посадових обов'язків персоналом в'язниці, ведення звітності, дотримання тюремного режиму, зокрема правил гігієни, норм харчування, релігійних обрядів, навчання неповнолітніх засуджених, стан фабричного устаткування тощо [17, 184–188].

З ліквідацією 1868 р. уряду Королівства Конгресового, в'язнична система перейшла у відання міністерства внутрішніх справ Російської імперії. З цього часу в'язниці Царства Польського входять у загальноімперську тюремну систему, а з утворенням 1879 р. Головного тюремного управління Російської імперії, підпорядковуються йому [15, 359].

Висновки. Професійний шлях Ф. Скарбка як тюремного реформатора (теоретика і практика) дозволяє простежити процес розвитку пенітенціарних ідей та карцеральних моделей: від філантропії й гуманізації умов утримання ув'язнених, утвердження позбавлення волі як основного виду виправного покарання до формування і реалізації на практиці в Європі пенітенціарних

систем з новими підходами до виправлення засуджених.

20–40-і роки XIX ст. були важливим транзитивним періодом: від тріумфу ідей англійських тюремних реформаторів і оформлення англійської карцерально-виправної моделі, яка у кінці XVIII ст. стала взірцевою як для США, так і для країн Європи, до кризи цієї системи виправного покарання, усвідомлення її недоліків і пошуку нових шляхів і режимних засад для досягнення мети виправлення злочинця, загальної та спеціальної превенції.

Більшість постулатів, які декларував Ф. Скарбек у доповіді 1822 р.: безумовні правила гуманності, моральне вдосконалення і виправлення засуджених замість кари, високий професійний рівень і особисті якості тюремного персоналу, як сам він зазначав у спогадах вже з погляду його значного практичного досвіду реформування в'язниць – були лише мрією, далекою від реального стану речей [9, 96–97]

Тоді, на початку 20-х років XIX ст., не лише Ф. Скарбку, але й більшість тюремних реформаторів, в'язниця видавалася засобом «оновлення» і повернення в суспільство через виправлення в умовах ізоляції і дисципліни, розумних обмежень, прищеплення релігійних і моральних норм, формування трудових навичок тощо. Як правило, всі візити до новостворених установ відбувалися у перші роки їх функціонування, на початку – достатньо вдалого і, на перший, погляд ефективного. Це і було зафіксовано в звітах та описах візитерів. Але за 5–7 років роботи через переповнення в'язниці, неможливість організувати роботу та підтримувати дисципліну, ротацію

персоналу ситуація змінювалася. У 30-і роки XIX ст. стало зрозуміло, що закиди 1822 р. Ф. Скарбка, що «стара» в'язниця не виконувала превентивної функції й не виправляла злочинців, стосуються і «нової» в'язниці, вона не робить цього так ефективно як сподівалися реформатори, натомість потребує в рази більше видатків.

Погляди Ф. Скарбка як теоретика-пенітенціариста трансформувалися від ідеалістичного сприйняття «гуманної виправної тюрми» до розуміння, що, мета виправлення щодо деяких категорій засуджених є недосяжною, тому акцент було зроблено на індивідуалізації виправного покарання й «удосконаленні механізмів виправлення», зокрема впровадження суворого одиночного ув'язнення.

Практична діяльність Ф. Скарбка щодо розробки проєктів побудови в'язниць, організації режиму утримання і відбування покарання припадає як раз на етап, коли в Європі поширюються новаторські на той час американські пенітенціарні системи (пенсильванська та обернська). І нові в'язниці зводяться уже з урахуванням цих моделей, а також близького до них європейського досвіду. Саме завдяки Ф. Скарбку у Королівстві Польському вперше створено реформаторські карні заклади (до цього були лише концепти та проєкти законів): арештні будинки за системою суворого одиночного ув'язнення та в'язниці за системою роздільного утримання та спільних робіт у майстернях. Що зайвий раз доводить, що у тюремній реформі найперше і чи не найосновніше – це побудова нових тюрем і організація режиму утримання та

відбування покарань на нових засадах. Без цього реформа просто неможлива. Ф. Скарбек був прихильником пенсильванської системи, але в'язниці у Королівстві Конгресовому були організовані не лише з огляду на зарубіжні моделі, але й з урахуванням реалій практики та економічної спроможності краю.

Успіхи на ниві практичної реалізації тюремних перетворень, професійні контакти з колегами з інших країн, його авторитет не лише як теоретика реформ дали можливість Ф. Скарбеку увійти до когорти провідних пенітенціаристів Європи у період, коли, власне, і формувалося європейське тюремознавство. В по-

дальшому Королівство Польське займало особливий статус на міжнародних пенітенціарних конгресах – окрім широкого представництва, члени конгресу від Королівства Польського завжди виступали особібно від представників Російської імперії. На конгресі 1885 р., коли кожна країна-учасниця повинна була репрезентувати історичний шлях національних тюремних реформ і тюремознавчу літературу, А. Молденхавер від Королівства Конгресового мав особну доповідь, значна частина якої була присвячена саме реформам Ф. Скарбка та його теоретичним роботам в галузі пенітенціаристики.

Список використаних джерел

1. Haytler, J. (1934–1935) Fryderyk Hr. Skarbek, jako penitencjarysta (1792–1866). *Przegląd Więziennictwa Polskiego*, 9, 2-3; 1, 4–5; 3, 4–6; 2, 3–5.
2. Senkowska, M. (1961). *Kara więzienia w Królestwie Polskim w pierwszej połowie XIX wieku*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
3. Senkowska, M. (1957). Raport Fryderyka Skarbka o warszawskim więzieniu śledczym z 1828 r. *Czasopismo Prawno-Historyczne*, 9 (2), 259–266.
4. Bieda, J. (2018). Organizacja pracy więźniów w Królestwie Polskim w latach 1815–1867. *Czasopismo Prawno-Historyczne*, 2, 111–135. <https://doi.org/10.14746/cph.2017.2.6>.
5. Bieda, J. (2015). Decyzje centralnych organów rządowych w procesie kształtowania systemu organizacji więziennictwa Królestwa Polskiego na tle wybranych polskich koncepcji penitencjarnych początku XIX wieku. *Studia Prawno-Ekonomiczne*, 94, 11–29.
6. Czołgoszewski, J. (2021). *Geneza oraz kształtowanie się więziennictwa w I Rzeczypospolitej, Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim. Od służby miejskiego do strażnika więziennego*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
7. Skarbek, F. (1822). *O poprawie moralnej winowajców w więzieniach: rozprawa czytana na publicznym posiedzeniu Królewskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w dniu 30 kwietnia 1822 r.* Warszawa.
8. Nutz, T. (2001). *Strafanstalt als Besserungsmaschine. Reformdiskurs und Gefängniswissenschaft 1775–1848 (Ancien Régime, Aufklärung und Revolution, Band 33)*, R. Oldenbourg Verlag, München.
9. Pamiętniki Fryderyka hrabiego Skarbka. (1878). Poznań.
10. Skarbek, F. (1830). Zdanie sprawy z podróży po niektórych krajach Europy z polecenia rządu odbytej w zamiarze zwiedzania zakładów dla ubogich i więzień przez Fr. hr. Skarbka, Referendarza Stanu, Profesora Królewskiego Uniwersytetu Aleksandrowskiego, Warszawa 1830 oraz tegoż, Zdanie sprawy z podróży, z polecenia Rządu po niektórych krajach Europy w r. 1828 w zamiarze zwiedzenia zakładów dla ubogich i więzień. *Pamiętnik Umiejętności Moralnych i Literatury*, 1, 378–400; 2, 15–48.

11. Skarbek, F. (1830). O więzieniach i zakładach poprawczych, zdanie sprawy Fr. H. Skarbka. *Pamiętnik Umiejętności Moralnych i Literatury*, 3, 28–64.
12. Ossibach-Budzynski, A. (2016). *Pawiak. Więzienie polityczne 1880–1915*. Warszawa.
13. *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego* : Wydział Spraw Wewnętrznych. Cz. 6, O aresztach i więzieniach, T. 1. (1868).
14. Pawlak, K. (1999). *Za kratami więzień i drutami obozów: (zarys dziejów więziennictwa w Polsce)*. Kalisz.
15. Kaczyńska, E. (1989). *Ludzie ukarani. Więzienia i system kar w Królestwie Polskim 1815-1914*. Warszawa.
16. Haytler, J. (1937). Mirosław Henryk Nakwaski jako penitencjarysta (1800–1876). *Przegląd Więziennictwa Polskiego*, 2, 246–270.
17. *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego*: Wydział Spraw Wewnętrznych. Cz. 6. O aresztach i więzieniach. T. 4. (1868).
18. Piątkowski, S. (2015). System penitencjarny królestwa Polskiego w okresie międzypowstaniowym (1831–1863). Organizacja i funkcjonowanie miejsc odosobnienia oraz warunki życia osadzonych. *Res Historica*, 40, 135–158. <https://doi.org/10.17951/rh.2015.40.2.135>
19. Skarbek, F. (1841). O więzieniach i stanie ich w kraju naszym. *Biblioteka Warszawska: pismo poświęcone naukom, sztukom i przemysłowi*, 2, 1–15, 597–613.
20. Lewis, O. F. (1922). *The development of American prisons and prison customs, 1776-1845: with special reference to early institutions in the state of New York*. Published by the Prison Association of New York.
21. Skarbek, F. (1842). *Considérations générales sur le meilleur régime des prisons suivies d'un plan de maison pénitentiaire de Mr. Henri Marconi*. Varsovie. Imprimerie de la banque de Pologne.
22. Débats du Congrès pénitentiaire de Francfort-sur-le-Mein, 28, 29 et 30 septembre 1846. Paris. (1847).
23. Débats du congrès pénitentiaire de Bruxelles 1847. Bruxelles : Imprimerie de deltombe (1847).
24. Senkowska, M. (1961). Les réformes du système pénitentiaire en Pologne pendant la première moitié du XIX siècle. *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 1, 95–102.
25. Czołgoszewski, J. (2014). Organizacja więziennictwa i służba więzienna w Królestwie Polskim w latach 1815-1868. *Przegląd Więziennictwa Polskiego*, 85, 115–142.

O. Sokalska, PhD in Law, Associate Professor
ORCID: 0000-0001-8737-0829

Ideas and activities of Fryderyk Skarbek on reforming prisons in the Congress Kingdom of Poland

The author analyzes the penitentiary ideas, views on the purpose of imprisonment and the activities of penitentiary institutions of Fryderyk Florian Skarbek, his program of reforms of the prison system, managerial and organizational aspects of prison reforms, identifies national and universal features in the process of prison reform in the Congress Kingdom of Poland.

The professional career of F. Skarbeck as a prison reformer allows us to trace the development of penitentiary ideas and carceral models: from philanthropy and humanization of prison conditions, changes in the system of punishments, the main one being imprisonment, the formation of the concept of correctional punishment to the implementation of "correctional" mechanisms in the work of new penal institutions, which formed the basis of penitentiary systems.

The 20s and 40s of the nineteenth century were an important transitional period: from the triumph of the ideas of English prison reformers and the development of the English penal model, which at the end of the eighteenth century became a model for both the United States and European countries, to the crisis of this system of correctional punishment, the realization of its shortcomings and the search for new ways and regime principles to achieve the goal of reforming the offender and general and special prevention.

Thanks to F. Skarbek, reformist penal institutions were created in the Kingdom of Poland for the first time: detention centers based on the system of solitary confinement and prisons based on the system of separate detention. This proves once again that the first and most important thing in prison reform is the construction of new prisons and the organization of the detention and sentencing regime on a new basis. Without this, the reform is simply impossible. F. Skarbeck was a supporter of the Pennsylvania system, but the prisons in the Kingdom of Congress were organized taking into account the realities of practice and the economic possibilities.

Keywords: *Fryderyk Skarbek; the Congress Kingdom of Poland; prison reform; correctional punishment; Pawiak prison; solitary confinement system.*